

Magdalena Soboń

Kara ograniczenia wolności i problemy związane z wykonywaniem obowiązku nieodpłatnej kontrolowanej pracy

---

Studia Prawnoustrojowe nr 10, 175-187

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magdalena Soboń

Rzeszów

Kara ograniczenia wolności i problemy związane z wykonywaniem obowiązku nieodpłatnej kontrolowanej pracy

Przestępczość jest zjawiskiem ponadczasowym i od zawsze towarzyszy życiu społecznemu. Z przestępstwem nierozzerwalnie związana jest kara. Ustawodawca nie tylko tworzy prawo, którego celem jest zapewnienie zewnętrznego i wewnętrznego bezpieczeństwa, ale ma on również prawo i obowiązek egzekwowania oraz respektowania stworzonego przez siebie systemu nakazów i zakazów za pomocą narzędzi wymuszających posłuch dla tych praw¹.

Kara jest dolegliwością zadawaną sprawcy świadomie przez uprawniony do tego podmiot w przypadku popełnienia przez niego przestępstwa. Określenie, że kara ma być dolegliwa, oznacza, iż jednym z celów kary jest sprawiedliwy odwet – represja będąca wyrazem społecznego potępienia dla popełnionego czynu i jego sprawcy oraz mająca na celu zadośćuczynienie społecznemu poczuciu sprawiedliwości².

Ustawodawca w art. 32 k.k.³ uszeregował kary według stopnia dolegliwości – od najłagodniejszej do najsurowszej. Katalog zawiera trzy rodzajowo odmienne formy kary pozbawienia wolności (tj. kara pozbawienia wolności wymierzona w granicach od miesiąca do 15 lat, kara 25 lat pozbawienia wolności i kara dożywotniego pozbawienia wolności) i kary wolnościowe (tj. kara grzywny i kara ograniczenia wolności). Katalog ten ma służyć zwalczaniu szczególnie niebezpiecznych przestępstw, a możliwość wyboru rodzaju kary i czasu jej trwania pozwala na stosowanie racjonalnej polityki karnej.

Przedmiotem niniejszych rozważań jest kara ograniczenia wolności i problemy związane z wykonywaniem obowiązku nieodpłatnej, kontrolowanej pracy.

¹ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne na tle rozważań o przestępstwie i karze*, Kraków 1996, s. 27 i n.

² M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary*, „Nowe Prawo” 1969, nr 2, s. 195–213.

³ Dz.U. 1997, nr 128, poz. 840.

Kara ograniczenia wolności jest karą wolnościową, nieizolacyjną, powszechnie uznawaną za karę alternatywną do krótkoterminowej kary pozbawienia wolności lub trudnej do spłacenia grzywny. Jej źródła szukać należy w karze pracy poprawczej, wprowadzonej w 1917 r. w Związku Radzieckim oraz w polskiej karze aresztu domowego, przewidzianej po raz pierwszy przez Kodeks karzący Królestwa Polskiego z 26 kwietnia 1818 r.⁴, znanej również w późniejszym okresie ustawodawstwu dzielnicowemu. Po odzyskaniu przez państwo polskie niepodległości ten rodzaj kary został uwzględniony w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 marca 1928 r.⁵ oraz Kodeksie karnym wojskowym z dnia 21 października 1932 r.⁶, a następnie w Kodeksie karnym Wojska Polskiego z dnia 23 września 1944 r.⁷

Pierwowzorem kary ograniczenia wolności była tzw. kara sądowa, wprowadzona ustawą z dnia 29 kwietnia 1950 r. o zabezpieczeniu socjalistycznej dyscypliny pracy⁸, obowiązująca do 1956 r. Kara ta polegała na „obowiązku pozostawania przez okres nie dłuższy niż 3 miesiące przy pracy dotychczas wykonywanej, z jednoczesnym potrąceniem od 10 do 25% uposażenia za pracę”.

Ustawą z dnia 15 grudnia 1951 r. o rzecznictwie karno-administracyjnym⁹ wprowadzona została tzw. kara pracy poprawczej, która była rozbudowaną postacią poprzedniej kary sądowej. W 1958 r. ustawę tę uchylono. Kara pracy poprawczej nie sprawdziła się w praktyce. Jednakże pomimo negatywnych doświadczeń związanych ze stosowaniem tego rodzaju kary została ona wprowadzona w nieco zmienionym kształcie do Kodeksu karnego w 1969 r. pod nazwą kary ograniczenia wolności¹⁰. Przyczyną tego był nie tylko jej walor wychowawczy, ale także poszukiwanie alternatywy wobec często nieefektywnej krótkoterminowej kary pozbawienia wolności, której wykonanie związane było z wysokimi kosztami ponoszonymi przez Skarb Państwa¹¹.

Kodeks karny z 1997 r. utrzymał karę ograniczenia wolności w mocy, zasadniczo zmieniając jej treść poprzez skrócenie okresu jej trwania, obniżenie wymiaru godzin pracy, ograniczenie rygorów, wprowadzenie w miejsce trzech – dwóch postaci tej kary, powiązanie ich z niektórymi obowiązkami o charakterze probacyjnym i dozorem kuratora. Wprowadzone zmiany zbliżyły tę karę do stosowanej przez państwa zachodnie kary pracy społecznie użytecznej, recypowanej z angielskiego pierwowzoru *community service*¹².

⁴ Dz.U. PrKp. 1818, nr 5, poz. 20.

⁵ Dz.U. 1928, nr 36, poz. 328.

⁶ Dz.U. 1932, nr 91, poz. 765.

⁷ Dz.U. 1944, nr 6, poz. 27.

⁸ Dz.U. 1950, nr 20, poz. 162.

⁹ Dz.U. 1951, nr 66, poz. 454.

¹⁰ M. Kalitowski, *Kodeks karny, Komentarz*, t. II, Gdańsk 1999, s. 21 i n.

¹¹ J. Śliwowski, *Kara ograniczenia wolności. Studium Penalistyczne*, Warszawa 1973, s. 291.

¹² E. Bieńkowska, B. Kinicka-Michalska, G. Rejman, J. Wojciechowska, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 854–855.

Kara ograniczenia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności zaś poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. Cel retrybucyjny kary przejawia się poprzez świadczenie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy oraz zakaz zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu. Celem prewencyjnym kary jest natomiast efekt edukacyjny pracy, praca na cele charytatywne, integracja przestępcy ze społeczeństwem i społeczeństwa z przestępcą¹³.

Karę ograniczenia wolności orzeka się tylko wobec sprawców niewymagających izolacji, a więc kara ta nie może być orzekana wobec niebezpiecznych i agresywnych przestępców, gdyż nawet w przypadku oddania skazanego pod dozór kuratora efekt ochronny zabezpieczający kary nie byłby osiągnięty.

Karę ograniczenia wolności wymierza się w miesiącach na czas od 1 miesiąca do 12 miesięcy (art. 34 § 1 k.k.), w przypadku zaś nadzwyczajnego obostrzenia kary lub orzeczenia kary łącznej nie może ona przekroczyć 18 miesięcy (art. 38 § 2 k.k., art. 86 § 1 k.k.). Kara ta występuje w sankcjach za liczne występki, zawsze w alternatywie z karą grzywny albo z karą pozbawienia wolności do roku lub lat dwóch. Ponadto może być wymierzona zamiast kary pozbawienia wolności za występki zagrożone karą w wymiarze nieprzekraczającym 5 lat, jeżeli są spełnione przesłanki z art. 58 § 1–4 k.k. jak również w przypadkach nadzwyczajnego złagodzenia kary za występki (art. 60 § 6 pkt 2 i 3).

Decydujące przy wyborze kary ograniczenia wolności jest zastosowanie dyrektyw z art. 53 k.k., a w szczególności względ na prewencyjne jej oddziaływanie i to zarówno z punktu widzenia prewencji indywidualnej, jak i generalnej¹⁴.

Z karą ograniczenia wolności wiążą się pewne ograniczenia, tj. obowiązek wykonywania pracy wskazanej przez sąd, zakaz zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu, obowiązek udzielania wyjaśnień z przebiegu odbywania kary (art. 34 § 2 k.k.). Nadto na skazanego zgodnie z art. 72 k.k. w związku z art. 36 § 2 k.k. można nałożyć dodatkowe obowiązki, takie jak: obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego, zobowiązanie do wykonywania ciężącego na skazanym obowiązku łżenia na utrzymanie innej osoby, obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, obowiązek naprawienia szkody, obowiązek uiszczenia świadczenia pieniężnego.

¹³ G. Bogdan, Z. Ćwiakalski, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I: *Komentarz do art. 1–116 kk*, Zakamycze 2004.

¹⁴ A. Marek, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, Warszawa 1999, s. 103 i n.

Kodeks karny przewiduje dwa warianty wykonywania obowiązku pracy w ramach kary ograniczenia wolności:

1) wykonywanie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym;

2) potrącenie 10-25% wynagrodzenia za pracę na rzecz Skarbu Państwa lub na cel społeczny wskazany przez sąd.

Ustawodawca w sposób wyczerpujący wskazał w art. 35 § 2 k.k. rodzaje miejsc wykonywania kary ograniczenia wolności, którymi są: odpowiedni zakład pracy, placówka służby zdrowia, placówka opieki społecznej, organizacja niosąca pomoc charytatywną lub na rzecz społeczności lokalnej, instytucja niosąca pomoc charytatywną lub na rzecz społeczności lokalnej.

Kodeks nie zawiera żadnych dyrektyw co do wyboru określonej postaci kary ograniczenia wolności. Jednakże sąd, dokonując wyboru wariantu kary ograniczenia wolności, powinien brać pod uwagę stan zdrowia sprawcy, jego osobowość, zawód, sytuację osobistą i rodzinną, sytuację majątkową, a także czy wykonuje on pracę, a jeśli tak to, jaki jest jej rodzaj i czas wykonywania oraz rozkład godzin¹⁵.

Obowiązek nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne może być orzekany zarówno wobec sprawców pozostających w stosunku zatrudnienia, jak i osób niepracujących. Czas pracy skazanego niepozostającego w stosunku pracy nie może przekraczać 8 godzin na dobę (na wniosek skazanego czas ten może być przedłużony do 12 godzin), natomiast skazanemu pozostającemu w stosunku zatrudnienia przydzielona jest praca, którą może on wykonywać w czasie niewykonywania zatrudnienia, przy czym łączny czas jego pracy nie może przekraczać 8 godzin na dobę (na wniosek skazanego czas ten może być przedłużony do 12 godzin). W przypadku osób pozostających w stosunku pracy – praca na cele społeczne powinna być wykonywana poza godzinami pracy i w dni wolne od pracy.

Karę ograniczenia wolności wykonuje się w miejscu zamieszkania lub zatrudnienia skazanego, albo w niewielkiej odległości od tego miejsca (art. 54 k.k.w.).

Skazany za swoją pracę wyznaczoną mu przez sąd nie otrzymuje żadnego wynagrodzenia, gdyż cel wykonywania tej pracy jest społeczny.

Niestawienie się przez skazanego do wyznaczonej pracy albo porzucenie przez niego pracy, czy też uporczywe naruszanie ciężących na nim obowiązków jest podstawą orzeczenia kary zastępczej grzywny, a w razie jej niecelowości z uwagi na brak możliwości jej uiszczenia lub ściągnięcia w okresie egzekucji zastępczej kary pozbawienia wolności.

Jeżeli w stosunku do skazanego w ramach kary ograniczenia wolności orzeczono potrącenie określonej części wynagrodzenia za pracę (10–25%), to

¹⁵ R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1998, s. 64.

sąd przesyła odpis orzeczenia zakładowi pracy zatrudniającemu skazanego, podając jednocześnie, na czym rzecz mają być dokonywane potrącenia i do kąd powinny być wpłacane, a nadto wskazując, z jakich składników wynagrodzenia za pracę potrącenia mają być dokonywane i w jaki sposób należy ich dokonywać (art. 59 § 1 k.k.w.). Kara ograniczenia wolności w postaci potrąceń ma w sobie wiele cech grzywny rozłożonej na raty.

Stosując karę ograniczenia wolności, sąd decyduje, w jaki sposób ukarać sprawcę, gdyż inną funkcję pełni kara ograniczenia wolności w postaci pracy na cele społeczne, a inną kara pieniężna.

Nie ulega wątpliwości, że wprowadzając do kodeksu karnego karę ograniczenia wolności ustawodawca przede wszystkim kierował się wychowawczym i edukacyjnym walorem tej kary. Miała ona być alternatywą nie tylko wobec krótkoterminowej kary pozbawienia wolności, ale też wobec kary grzywny.

Na Konferencji Państw Rady Europy już w 1968 r. stwierdzono: „Kara pracy na cele społeczne jest prawdopodobnie najbardziej postępowym (*progressive*) alternatywnym środkiem wprowadzonym do europejskiego prawa karnego w ostatnich 10 latach i jedynym, który wydaje się zawierać wiele możliwości i rodzi wiele nadziei”¹⁶.

Kara ograniczenia wolności w postaci pracy na cele społeczne ma wiele zalet, niemniej jednak w dalszym ciągu podnosi się wiele zarzutów związanych z jej stosowaniem. Podstawowy zarzut to kwestia, czy praca powinna być karą.

Powszechnie panuje przekonanie, iż praca jest przywilejem, istotnym, pozytywnym elementem życia społecznego. A zatem nie może być represją – karą za wyrządzone zło, gdyż rodzi to konflikt pomiędzy przymusem, nakazem pracy a postanowieniami art. 4 (2) Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹⁷ oraz art. 8 pkt 3 Międzynarodowych Paktów Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁸, które zakazują pracy przymusowej lub obowiązkowej¹⁹.

Wymienione powyżej konwencje nie definiują pojęcia pracy przymusowej lub obowiązkowej, ale niewątpliwie taką pracą jest praca, której wykonywanie nie jest dobrowolne. Jednak nie w każdym przypadku praca wykonywana niedobrowolnie jest uznawana za pracę przymusową lub obowiązkową. Obie konwencje dopuszczają pracę zwykle wymaganą od osób pozbawionych wolności lub osób w okresie warunkowego zwolnienia od tej kary, niemniej nie zezwalają na „pracę przymusową lub obowiązkową” osób, które skazano na karę niepolegającą na pozbawieniu wolności, a taką właśnie karą jest kara

¹⁶ M. Szewczyk, op. cit., s. 89.

¹⁷ Dz.U. 2003, nr 42, poz. 364.

¹⁸ Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169.

¹⁹ M. Szewczyk, op. cit., s. 91.

ograniczenia wolności²⁰. Oznacza to, iż w świetle tych konwencji praca taka jest zakazaną karą przymusową, gdyż każda kara jest formą przymusu, a uchylanie się od niej wiąże się z określonymi przez prawo niekorzystnymi konsekwencjami dla skazanego, takimi jak orzeczenie kary zastępczej grzywny, a w razie jej niecelowości – zastępczej kary pozbawienia wolności.

W celu uniknięcia zarzutu łamania międzynarodowych zobowiązań wszystkie kodyfikacje europejskie, które przewidują „karę pracy społecznie użyteczną”, warunkują orzekanie tej kary od uzyskania od skazanego zgody na taką formę kary²¹. W założeniu zgoda skazanego ma odebrać karze pracy charakter pracy przymusowej.

Można mieć tutaj zastrzeżenia, czy zgoda skazanego jest wystarczająca, by usunąć niezgodność regulacji kary ograniczenia wolności w postaci pracy na cele społeczne z prawem międzynarodowym. Zgoda skazanego powinna być dobrowolna, gdy tymczasem skazany, wobec którego sąd ma orzec karę, znajduje się w sytuacji przymusowej, bo jeżeli nie zgodzi się na orzeczenie względem niego wolnościowej kary, alternatywnej wobec kary pozbawienia wolności, sąd skarże go właśnie na karę pozbawienia wolności²². A zatem zgoda skazanego w tej sytuacji jest fikcyjna.

Prawo polskie nie przewiduje zastrzeżenia, by skazany wyraził zgodę na karę ograniczenia wolności. Postanowienia art. 35 § 3 k.k. w żadnym wypadku nie uzależniają nałożenia samego obowiązku wykonywania pracy od zgody skazanego. Artykuł 35 k.k. nakłada jedynie na sąd obowiązek wysłuchania skazanego. W związku z tym unormowanie, iż miejsce, czas, rodzaj i sposób wykonywania obowiązku pracy na cele społeczne określa sąd po „wysłuchaniu skazanego”, nie jest równoznaczne z uzyskaniem zgody od skazanego na świadczenie pracy, niemniej jednak zakłada ono, iż skazany przyjął na siebie obowiązek pracy i związane z nim ograniczenie wolności²³. Obowiązek wysłuchania skazanego ma charakter czysto informacyjny i oświadczenie złożone przez skazanego nie jest dla sądu wiążące. Tak, więc obowiązujące obecnie w Polsce unormowanie kary pracy może być postrzegane jako sprzeczne ze standardami międzynarodowymi.

W literaturze w związku ze stosowaniem kary ograniczenia wolności pojawił się zarzut niespójności unormowań kodeksu karnego i kodeksu karnego wykonawczego²⁴. Otóż R. Giętkowski reprezentuje pogląd, że sformułowanie „po wysłuchaniu skazanego”, zawarte w art. 35 § 3 k.k., nie jest prawidłowe. Jego zdaniem z zestawienia art. 35 § 3 k.k. z art. 56 § 2 k.k.w.

²⁰ M. Świerk, *Praca dozorowana czy przymusowa*, „Rzeczpospolita” z 17 września 2005.

²¹ R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 33.

²² Ibidem, s. 34.

²³ A. Marek, op. cit., s. 106.

²⁴ R. Giętkowski, op. cit., s. 35–36.

wynika, iż art. 35 § 3 k.k. odnosi się do postępowania rozpoznawczego, a nie do wykonawczego i w związku z tym wskazane byłoby posługiwanie się na gruncie tego przepisu terminem „oskarżony”, a nie „skazany”.

Z takim poglądem nie można się zgodzić, gdyż pełny udział oskarżonego w postępowaniu rozpoznawczym, w doborze rodzaju kary i jej wymiaru może mieć miejsce tylko w ramach instytucji „dobrowolnego poddania się karze” w trybie art. 335 k.p.k., na posiedzeniu prowadzonym na podstawie art. 343 k.p.k. albo na rozprawie w trybie 387 k.p.k. Tak więc w innych przypadkach wysłuchanie oskarżonego przed wydaniem wyroku byłoby naruszeniem domniemania niewinności i w zasadzie ujawnieniem przed wydaniem wyroku jego przewidywanej treści.

Pojawił się także zarzut, iż art. 35 § 1 k.k. nie rozstrzyga, czy wszystkie zasadnicze warunki realizacji obowiązku nieodpłatnej pracy i wszelkie informacje o trudnościach lub niemożności jej wykonania sąd ustala przed wydaniem wyroku, czy po jego uprawomocnieniu się, a więc w postępowaniu wykonawczym²⁵. Zdaniem J. Zagórskiego takie uregulowanie sprawia, iż wymierzona przez sąd kara ograniczenia wolności nie zawsze musi być akceptowana przez skazanego, a ponadto taki wyrok często zostaje narzucony sądowi rejonowemu, w okręgu którego ma on być wykonywany.

Powyższe stanowisko jest błędne, gdyż to właśnie art. 35 § 3 k.k., a w szczególności sformułowanie „po wysłuchaniu skazanego” co do warunków realizacji obowiązku nieodpłatnej pracy, wskazuje na etap postępowania wykonawczego. Ponadto sąd dopiero na posiedzeniu po uprawomocnieniu się wyroku orzekającego karę ograniczenia wolności, przystępując do wykonania kary, ustala „miejsce, czas, rodzaj i sposób wykonywania obowiązku pracy”, lub zamiast obowiązku nieodpłatnej pracy – potrącenie z wynagrodzenia za pracę. Jeżeli zatem przed uprawomocnieniem się wyroku osoba skazana na świadczenie pracy na cele społeczne podjęła pracę, to w trybie art. 63a k.k.w. istnieje możliwość zmiany formy orzeczonej kary.

Kolejny zarzut związany z karą ograniczenia wolności dotyczy braku jednoznacznego i jasnego określenia stosunków między nakazem pracy a prawem pracy²⁶. Istotna bowiem jest kwestia, czy przy świadczeniu pracy na cele społeczne mają zastosowanie przepisy prawa pracy, czy osoba skazana na karę pracy nawiązuje stosunek pracy i czy jest pracownikiem w świetle przepisów prawa pracy, czy podlega ona ubezpieczeniu oraz czy okres tego typu kary zalicza się do okresów zatrudnienia w rozumieniu przepisów o ubezpieczeniu emerytalnym i do okresu pracy, od którego zależą uprawnienia pracownicze.

²⁵ J. Zagórski, *Prawnomaterialne podstawy stosowania kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 1(79).

²⁶ A. Świątkowski, *Kara ograniczenia wolności a przepisy prawa pracy*, „Palestra 1970”, nr 9–10, s. 38–52.

Na gruncie obowiązujących przepisów zobowiązanie skazanego do podjęcia nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne czy też podjęcie takiej pracy przez skazanego nie powoduje nawiązania stosunku pracy ze skazanym. Problem ten rozstrzyga art. 58 § 3 k.k.w., który stanowi o przeznaczeniu kwot odpowiadających wynagrodzeniu, „jakie za wykonaną nieodpłatną, kontrolowaną pracę na cele społeczne należałoby zapłacić, gdyby została wykonana na podstawie umowy o pracę lub umowy o świadczenie usług”. Tak więc do skazanych wykonujących pracę na cele społeczne nie mają zastosowania przepisy prawa pracy, chyba że co innego wynikać będzie z przepisów regulujących nieodpłatną pracę na cele społeczne.

Takie odesłanie do prawa pracy zawiera § 4 ust. 3 pkt 1 i 3 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 marca 2004 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna²⁷. Na podstawie wyżej wskazanego przepisu pracodawca, do którego skazany został skierowany, obowiązany jest poddać go badaniom lekarskim na zasadach dotyczących pracowników oraz zapewnić mu bezpieczne i higieniczne warunki pracy, środki ochrony indywidualnej, odzież i obuwie robocze. W pozostałym natomiast zakresie przepisy prawa pracy nie mogą być stosowane wobec skazanego na karę ograniczenia wolności, co z kolei oznacza, iż skazani świadczący pracę na cele społeczne nie podlegają odpowiedzialności porządkowej. Nieprzestrzeganie przez skazanych porządku i dyscypliny pracy może natomiast skutkować uznaniem przez sąd, że uchylają się oni od odbywania kary ograniczenia wolności²⁸.

Skazani na karę ograniczenia wolności z obowiązkiem świadczenia pracy na cele społeczne nie podlegają w związku z tą pracą ubezpieczeniu społecznemu. Niemniej jednak na podstawie § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 marca 2004 r. są oni ubezpieczeni od następstw nieszczęśliwych wypadków.

W związku z ustaleniem rodzaju pracy dla skazanego pojawia się problem, czy skazanego można skierować do pracy szczególnie szkodliwej dla zdrowia lub niebezpiecznej albo wykonywanej w warunkach szczególnie uciążliwych. Z żadnego przepisu nie wynika zakaz takiego określenia rodzaju pracy.

Natomiast § 6 ust. 5 pkt 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 marca 2004 r. stanowi o czasie pracy skazanych skierowanych do pracy na stanowiskach, na których występują przekroczenia najwyższych dopuszczalnych stężeń i natężeń czynników szkodliwych dla zdrowia. A zatem z powyższego przepisu jednoznacznie wynika, iż kierowanie skazanych do takich prac jest dozwolone. Zasady humanitaryzmu przemawiają jednak za tym, by

²⁷ Dz.U. 2004 r., nr 56, poz. 544.

²⁸ R. Giętkowski, op. cit., s. 89.

tego rodzaju prace orzekać wyłącznie w stosunku do skazanych, którzy wykonują lub wykonywali tego rodzaju prace lub mają do tego specjalne przygotowanie zawodowe. Niemniej jednak wyżej wymienione rozporządzenie zabrania kierowania kobiet do prac szczególnie uciążliwych lub szkodliwych dla ich zdrowia oraz młodocianych do prac im wzbronionych.

Skazanym na karę ograniczenia wolności nie przysługuje uprawnienie do zaliczenia okresu kary pracy do okresów zatrudnienia w rozumieniu przepisów o ubezpieczeniu emerytalnym i do okresu pracy, od którego zależą uprawnienia pracownicze. Zdaniem R. Giętkowskiego takie rozstrzygnięcie nie jest trafne i powinno zostać uregulowane, gdyż pozbawia skazanego uprawnień emerytalnych i pracowniczych²⁹.

Nie można zgodzić się z takim poglądem. Czas pracy osoby zatrudnionej na umowę o pracę wynosi przeciętnie 40 godzin w przeciętnie pięciodniowym tygodniu pracy w przyjętym okresie rozliczeniowym (art. 129 § 1 k.p.), natomiast skazany na karę ograniczenia wolności świadczy pracę najwyżej w wymiarze 40 godzin miesięcznie, a zatem pracuje cztery razy mniej. Gdyby przyjąć, że okres orzeczonej kary ograniczenia wolności zalicza się do okresów zatrudnienia lub do okresu emerytalnego, to skazany otrzymałby wręcz nagrodę za popełnione przestępstwo. Takie uregulowanie mogłoby spowodować falę przestępstw popełnianych przez osoby bezrobotne, które w ten sposób zmierzałyby do uzyskania świadczeń emerytalnych.

Następny problem związany z karą ograniczenia wolności dotyczy kwestii, by praca na cele społeczne wykonywana przez skazanych nie była objęta ofertą pracy płatnej poszukiwanej przez bezrobotnych. Konflikt z rynkiem pracy uniemożliwiłby integrację skazanego ze społeczeństwem. W celu uniknięcia tego konfliktu charakter kary pracy jest niedochodowy.

Kolejna kwestia związana z karą ograniczenia wolności dotyczy zagadnienia żądania pracy nieodpłatnej od człowieka bezrobotnego. W obecnej sytuacji ekonomiczno-gospodarczej kraju nie wydaje się humanitarne, by żądać nieodpłatnej pracy od człowieka bezrobotnego, który sam bezskutecznie poszukuje pracy, za którą otrzymywałby wynagrodzenie. W tej kwestii wypowiedział się Leon Chełmicki-Tyszkiewicz, który zwrócił uwagę na to, że ze względów humanitarnych nie powinno się orzekać obowiązku bezpłatnej pracy w stosunku do osób bezrobotnych, niejednokrotnie głodnych i bezskutecznie poszukujących pracy zarobkowej, chyba że bezrobotny sam wyrazi zgodę na taką pracę³⁰.

Nie ulega wątpliwości, że zaletą tego rodzaju kary jest to, iż osoby, które pozytywnie ukończyły program związany z odbywaniem pracy, uznały jej wartość i celowość. Natomiast wadą tej kary jest to, iż świadczenie nieodpłat-

²⁹ Ibidem, s. 186.

³⁰ L. Chełmicki-Tyszkiewicz, *Bezrobocie a prawo karne*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 10.

nej pracy nie wiąże się z możliwością nawiązania stosunku pracy po odbyciu kary. Jest to już jednak problem polityki socjalnej.

Ważne wydaje się również to, by przy określaniu miejsca i rodzaju pracy uniknąć koncentracji skazanych w jednym zakładzie pracy przy wykonywaniu zajęć tego samego rodzaju. Zetknięcie się przypadkowych przestępców z przestępcami wykazującymi pewien już stopień demoralizacji może pociągać za sobą – podobnie jak w zakładach karnych – negatywne oddziaływanie międzyprzestępcze. Takie następstwo byłoby sprzeczne z założeniem kary ograniczenia wolności, która została wprowadzona do systemu karnego właśnie po to, by uniknąć negatywnych następstw wykonania krótkoterminowej kary pozbawienia wolności.

Jak już wcześniej wspomniano, kara ograniczenia wolności została uznana za najbardziej postępowy środek wprowadzony do katalogu kar kodeksu karnego. Dane statystyczne wskazują, iż w ostatnich latach nastąpił spadek liczby prawomocnych skazań na karę ograniczenia wolności (rok 2004 – 14%, rok 2005 – 13,3%, rok 2007 – 11,3%)³¹. Niewątpliwie spadek ten należy wiązać z przebudową ustroju gospodarczego Polski, przeobrażeniami gospodarczymi i wzrostem bezrobocia, a także z trudnościami związanymi z jej wykonywaniem.

W dniu 16 października 2008 r. ogłoszono projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw³², którego celem jest m.in. podniesienie efektywności kryminalnopolitycznego oddziaływania za pomocą kary ograniczenia wolności oraz usprawnienie etapu wykonywania tej kary.

Obowiązujące przepisy, zarówno prawa materialnego, jak i wykonawcze stwarzają przeszkody, w wyniku których kara ograniczenia wolności jest niejednokrotnie wykonywana niedostatecznie sprawnie i nazbyt długo, wymaga podejmowania w postępowaniu wykonawczym zbyt wielu czynności przez sąd i kuratora oraz pociąga za sobą nakłady finansowe ponoszone przez podmioty zatrudniające.

W celu usprawnienia procedur związanych z orzekaniem kary ograniczenia wolności ustawodawca proponuje liczne zmiany. Najważniejsze z nich to:

1. Wprowadzenie osoby zawodowego kuratora sądowego jako organu wykonującego większość czynności postępowania wykonawczego w zakresie kary ograniczenia wolności, który będzie wykonywał czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego karę ograniczenia wolności.

³¹ Przytoczone dane głównie na podstawie *Statystyki sądowej z lat 2004–2007. Prawomocne skazania osób dorosłych*, wyd. Departament Organizacyjny Ministerstwa Sprawiedliwości.

³² Druk sejmowy nr 1276 VI kadencja Sejmu RP.

2. Uchylenie przepisu nakazującego sądowi określenie miejsca, czasu, rodzaju lub sposobu wykonywania obowiązku pracy (art. 35 § 3 k.k.), którą to czynność przesunięto na etap postępowania wykonawczego i przekazano do kompetencji zawodowego kuratora sądowego (art. 57 § 1 k.k.w.).

3. Wprowadzenie nowego art. 36 § 2 k.k., który umożliwi sądowi orzeczenie wobec skazanego na karę ograniczenia wolności każdego obowiązku spośród obowiązków wymienionych w art. 72 k.k.

4. Rozszerzenie kręgu podmiotów, w których może być przez skazanych wykonywana nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne, a także praca społecznie użyteczna.

5. Nieobciążanie podmiotów, w których wykonywana będzie praca skazanego, jakimikolwiek kosztami jego zatrudnienia, a koszty obowiązkowego ubezpieczenia osób wykonujących wyznaczoną pracę od następstw nieszczęśliwych wypadków przejmie Skarb Państwa.

6. Wprowadzenie w nowym przepisie § 2a w art. 58 k.k. normy gwarancyjnej, zgodnie z którą nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne nie będzie orzekana wobec oskarżonych, co do których ze względu na stan zdrowia lub ich właściwości i warunki osobiste, istniałoby uzasadnione przekonanie, że nie wykonają takiej pracy.

7. Zastąpienie miejsca zamieszkania skazanego, będącego dotychczas podstawowym wyznacznikiem miejsca wykonywania kary ograniczenia wolności, pojęciem miejsca stałego pobytu skazanego (art. 57 k.k.w.).

8. Dodanie do art. 57a k.k.w. nowego przepisu, oznaczonego jako § 3, który stanowi, że wykonywanie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne może odbywać się również w dni ustawowo wolne od pracy oraz w dni wolne od pracy u danego pracodawcy, np. w soboty.

Potrzeba wprowadzenia projektowanych zmian do unormowań dotyczących wykonywania kary ograniczenia wolności wynika z konieczności zminimalizowania trudności związanych z jej wykonywaniem oraz uelastycznienia i dostosowania jej do uwarunkowań społeczno-gospodarczych.

Wydaje się, iż w przyszłości kara ograniczenia wolności jako kara izolacyjna będzie zyskiwała na znaczeniu w związku z tendencją do odchodzenia od orzekania kar bezwzględnej pozbawienia wolności wobec niezdemoralizowanych sprawców przestępstw o małym natężeniu społecznej szkodliwości czynu, nieskazywanych wcześniej na karę pozbawienia wolności.

Summary

The penalty of restricted liberty and problems connected with performing the duty of free, controlled, social labour

The prototype of the penalty of restricted liberty was introduced for the first time in 1950, and it was known as judicial punishment. In 1951 the penalty of restricted liberty was introduced in a form of the penalty of correctional labour. However, this penalty did not prove useful. Regardless of the negative experiences connected with performing this kind of a penalty, it was introduced in a bit changed form in the Penal Code of 1969 under the name of the penalty of restricted liberty. The Penal Code of 1997 preserved the penalty of restricted liberty but changed its content significantly.

Introducing the penalty of restricted liberty into the Penal Code, a legislator above all had its pedagogical and educational values in mind. Moreover, this penalty was to be an alternative to both a sentence of a short-term imprisonment and a fine penalty.

Although the penalty of restricted liberty in a form of free, controlled social labour has a number of advantages, there are still some objections connected with performing it.

The main objection is whether labour should be penalty at all, taking into consideration a common attitude that labour is a privilege, a positive element of social life. Considering this, labour cannot be used as a means of repression, a penalty for crime, since this results in a conflict between obligation, labour order, and the regulations of the Art. 4 (2) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and of the Art. 8, item 3 of the International Covenant on Civil and Political Rights, both of which ban forced and obligatory labour.

Since there is no regulation in the Polish legal system that a person sentenced with the penalty of restricted liberty should give permission for such penalty, then present regulation of the penalty of restricted liberty can be considered as incompatible with international standards.

Current regulations of substantive and executive law, pose obstacles in result of which the penalty of restricted liberty is repeatedly performed not smoothly enough and for too long time, it requires too many actions being taken by a court and a probation officer during enforcement proceedings, and involves costs borne by employers.

On October 16th 2008, in order to improve the procedures connected with implementing the penalty of restricted liberty, the Ministry of Justice prepared the bill about the changes in the following Acts: the Penal Code, the Code of Penal Procedure, the Executive Penal Code, the Penal Fiscal Code, and some other Acts. In this bill, a number of changes are suggested

with the aim of minimalizing the difficulties connected with performing the penalty of restricted liberty, and adapting this penalty to social and economic conditionings.

It seems that in the future the changes suggested by the legislator will make the penalty of restricted liberty more significant as a non-isolation penalty, considering the tendency to resign from imposing a penalty of absolute imprisonment on perpetrators of crimes with low social noxiousness of an act, who were not sentenced to prison before.